

7-15 mart 2023-cü il

BÖYÜK QAYIDIŞ: QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR QURUCULUQ VƏ DİRÇƏLİŞ YOLUNDA

6. Ərazilərdə ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi

İşğal dövründə Ermənistan ərazilərini yalnız talan etməyib, həm onları ekoloji baxımdan çirkləndirib. Ökəməzə məxsus 167 faydalı qazıntı yatağından 52-si heç bir ekoloji norma gözlənilmədən vəhşicəsinə istismara məruz qalıb.

Ona görə Böyük Qayıdışa dair Birinci Dövlət Proqramının əsas prioritetlərindən biri ətraf mühitlə bağlı problemlərin həlli, dinamik iqtisadi inkişaf fonunda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, ən müasir – aztullanlı texnologiyaların tətbiqi və təmiz ekoloji mühitin yaradılmasıdır. Sənəddə "işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış", "təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi" prioritetləri arasında tam sinerji təmin edilib. Belə ki, sənəddə meşə fondunun, flora və faunanın bərpası, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafı, hidrometeoroloji müşahidə şəbəkəsinin bərpası, su resursları və mineral xammal ehtiyatlarından səmərəli istifadə və s. məsələlər əsas prioritetlər kimi göstərilib. Proqramda qeyd olunan istiqamətlərə uyğun olaraq bu ərazilərdə ekoloji mühitin bərpası üçün mərhələli şəkildə işlər başlanılıb.

Proqrama əsasən burada vacib məsələlərdən biri radioloji və radioekoloji tədqiqatların aparılmasıdır. Bunun üçün 64 dövlət əhəmiyyətli obyekt, 155 icmali su mənbəyi radioloji tədqiq ediləcək, ərazilərdə radiasiya təhlükəsizliyi müəyyənləşdiriləcək.

Regionun hidrometeoroloji müşahidə şəbəkəsi də bərpa olunacaq. Hidrometeoroloji müşahidələrin bərpası, məlumatların mərkəzi serverə ötürülməsi və situasiya mərkəzində vizuallaşmasının təmin olunması, iqlim şəraiti və su ehtiyatlarının öyrənilməsi, proqnozların keyfiyyətinin artırılması və erkən xəbərdarlıq sisteminin yaradılması üçün 1 dast aeroloji stansiya, 1 dast dopler hava radarı, 16 dast avtomat hidroloji stansiya, 9 dast avtomat meteoroloji stansiya quraşdırılacaq. Hazırda Şuşa, Ağdam, Füzuli, Kəlbəcər və Zəngilan rayonlarında 5 avtomat meteoroloji stansiya quraşdırılıb. Torpaqların işğaldan azad olunmasından sonra Zəngilan rayonunun Ağal kəndində 1 ədəd avtomat aqrometeoroloji stansiya quraşdırılaraq işə salınmışdır. Yürüstü su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə 10 çay (Araz, Bəsitçay, Oxçuçay, Həkəriçay, Bərgüşadçay, Zabuxçay, Tutqunçay, Tərtərçay, Köndələnçay, Qarqarçay) üzərində 11 dast avtomat hidroloji stansiya quraşdırılmışdır.

2023-2024-cü illər ərzində Füzuli rayonu ərazisində Qarabağ Regional Hidrometeorologiya Mərkəzinin tikintisi də planlaşdırılıb.

Altıncı prioritetlə bağlı digər fəaliyyət istiqaməti xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin infrastrukturla təmini olacaq.

Bu məqsədlə Qarabağın təbii ehtiyatlar atlası və Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları üzrə rəqəmsal tematik xəritələr hazırlanacaq. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması, mövcud sahələrin genişləndirilməsi və ya statuslarının dəyişdirilməsi ilə bağlı monitorinqlər həyata keçiriləcək, imkanlar araşdırılacaq. Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda isə xüsusi infrastruktur yaradılacaq. Bunun üçün qoruyğun inzibati binasının layihələndirilməsi, tikintisi və istifadəyə verilməsi nəzərdə tutulur.

Mühüm vəzifələrdən biri də meşə fondunun, flora və faunanın bərpasıdır. Bunun üçün ilk növbədə meşə fondunun inventarlaşdırılması və qiymətləndirilməsi həyata keçiriləcək, ərazilərin 3D görüntüsü yaradılacaq, meşə fondu torpaqlarının hüduqları müəyyənləşdiriləcək, plan-kartoqrafik materiallar tərtib olunacaq. Məhv edilmiş meşə sahələrinin bərpası və artırılması üçün 150 ha meşə əkinə və meşə səpini işləri aparılacaq.

Orta və uzunmüddətli perspektivdə meşələrin bərpa edilməsi və əvvəlki

vəziyyətinə qaytarılması üçün meşə əkinə işlərinə ötn illərdən etibarən başlanılıb. Cəbrayıl, Zəngilan, Füzuli və Ağdam rayonlarında geniş ərazilərdə terraslar və yaşıllıq sahələrindən ibarət meşə-parkların salınmasına başlanılıb. Cəbrayıl rayonunda Türkiyə Respublikası ilə birlikdə "Azərbaycan-Türkiyə Beynəlxalq Meşəçilik Təlim Mərkəzi", "Ağillı Tinglik Təsərrüfatı" və "Dostluq meşəsi" yaradılacaq. Artıq bu işlərə başlanılıb. Buradakı tinglik sahələrində il ərzində 2 milyon fidanın yetişdirilməsi xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında meşələrin bərpası tədbirlərinə böyük töhfə verəcək.

Fauna növlərinin reintroduksiyası üçün heyvan növləri müəyyənləşdiriləcək, onların adaptasiya prosesi üçün hazırlıq işləri görülməlidir. Adaptasiya dövrü keçmiş heyvanlar seçilmiş ərazilərə buraxılacaq.

Ötən dövrdə bölgədə yerləşən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin fəaliyyətinin, buradakı bioloji müxtəlifliyin və təbiət abidələrinin bərpası istiqamətində müxtəlif tədbirlər görülmüşdür. IDEA İctimai Birliyi və Ümumdünya Vəhşi Təbiət Mühafizə Fondu ilə birgə bəzi heyvan növlərinin, ilkin mərhələdə ceyran və bezoar keçisinin öz tarixi areallarına reintroduksiyası layihələrinə başlanılıb, ötn ildə artıq Cəbrayıl rayonu ərazisində 33 baş ceyran buraxılıb. Regionda su bioresurslarının bərpası və artırılması məqsədilə Bəsitçay, Köndələnçay, Bərgüşadçay və Həkəri çaylarına, eləcə də Suqovuşan və Xaçınçay su anbarlarına davamlı olaraq müxtəlif növ balıq körpələri buraxılıb. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi istiqamətində ən mühüm vəzifələrdən biri enerji səmərəli və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqidir. Dövlət proqramında bu istiqamətdə konkret vəzifələr müəyyən edilib.

Qeyd edək ki, hazırda bir çox ölkələrdə qarşıya qoyulan hədəflərdən biri "yaşıl enerji"yə keçiddir. Enerji keçidi ənənəvi enerji resurslarının bərpa olunan enerji mənbələri ilə əvəzlənməsini, yəni "yaşıl enerji"ni özündə ehtiva edir. Müasir çağırışlardan və enerji balansında gözlənilən struktur dəyişikliklərdən irəli gələrək, bərpa olunmuş və təmiz enerji güclərinin artırılması, "yaşıl enerji"ni marşrutlarının yaradılması kimi vəzifələr bu gün global gündəmin əsas mövzularından biridir.

Azərbaycanda "yaşıl enerji"yə keçid enerji siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Ölkəmizdəki iqlim şəraiti "yaşıl enerjinin" əldə edilməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Təsədüfi deyil ki, "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"də elan edilən əsas istiqamətlərdən biri budur. Artıq respublikamızda bu sahədə layihələr də həyata keçirilməkdədir. 2022-ci ilin yanvar ayında ölkəmizdə Səudiyyə Ərəbistanını

təmsil edən "ACWA Power" şirkəti ilə 240 meqavat gücündə Külək-Elektrik Stansiyasının təməli qoyulub. Mart ayında Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin "Masdar" şirkəti tərəfindən Azərbaycanda inşa ediləcək 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş-Elektrik Stansiyasının təməli qoyulma mərasimi keçirilib.

53-cü Davos İqtisadi Forumu çərçivəsində keçirilən "Avrasiya Orta Dəhlizi: yoldan magistralla" mövzusunda panel iclasda Prezident İlham Əliyev bu barədə deyib: *"Yaşıl enerji ilə bağlı potensial çox böyükdür. Xəzər dənizinin külək potensialı 157 qiqavatdır. Qurudakı potensial 27 qiqavatdır. Eyni zamanda, iki il bundan əvvəl aparılmış Vətən müharibəsində işğaldan azad etdiyimiz ərazilərdə 10 qiqavat potensial mövcuddur. Demək olar ki, 200 qiqavata yaxındır. Baş nazir qeyd etdiyi kimi, keçən ilin dekabrında biz Gürcüstandan Rumıniyaya sualtı kabel xəttini çəkmək üçün Buxarestdə müqavilə imzaladıq və bu xəttin gücü 4 qiqavatdır. Hazırda texniki-iqtisadi əsaslandırma işləri aparılır. Hazır olduqdan sonra biz maliyyələşmənin strukturu barədə düşünəcəyik və əlbəttə ki, Avropa maliyyə institutlarının dəstəyinə ehtiyac olacaq. "Masdar"-la imzalanmış razılaşma külək və günəş enerjisi hasilatını 2027-ci ilədək 4 qiqavat və 2037-ci ilədək 6 qiqavat artıracaq. "Fortescue Future Industries"lə imzalanmış Anlaşma Memorandumuna əsasən 12 qiqavatadək hasilat üçün Azərbaycan investisiya yatırılacaq. Bu, həqiqətən də enerji siyasətimizin yeni fəslidir. Neftlə, qazla bağlı işlər yekunlaşsın. Elektrik enerjisi, yaşıl hidrogen və bütün bunlar bizim planlarımızda var".*

2023-cü il yanvarın 16-da Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin paytaxtında keçirilən Əbu-Dabi Dayanıqlılıq Haftəsinin rəsmi açılış mərasimindəki çıxışında da bu məsələyə toxunan Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, 2020-ci ildə Vətən müharibəsi zamanı azad edilmiş ərazilərimizdə 10 qiqavatlıq külək və günəş enerjisi potensialı var.

Dövlət Proqramına əsasən 2022-2026-cı illərdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda günəş və külək elektrik stansiyalarının tikilməsi hədəflənir. Artıq BP şirkəti ilə Zəngilan/Cəbrayıl zonasında 240 MVt gücündə günəş elektrik stansiyasının tikintisinin həyata keçirilməsi barədə razılıq əldə olunub. Bundan başqa, özəl investisiya hesabına Laçın və ya Kəlbəcər rayonlarında ümumi gücü təqribən 400 MVt olan külək elektrik stansiyası da inşa ediləcək.

Azad olunmuş ərazilərimiz həm də hidroenerji resursları ilə zəngindir. Çünki bu ərazilər böyük həcmdə yerli su ehtiyatlarının formalaşdığı bölgələrdir. Xatırladaq ki, azad edilmiş ərazilərimizdəki iti axan dağ çaylarının üzərində vaxtilə 30-a yaxın kiçik su elektrik stansiyası da mövcud olub. Ona görə bu ərazilərdə elektrik enerjisinin 90 faizindən çoxu su elektrik

stansiyalarında istehsal edilib.

İşğal dövründə isə hətta buradan Ermənistanı da enerji ötürüldü. 2020-ci ilin birinci yarısında burada elektrik enerjisi istehsalı 50 faiz artaraq 324,8 mln. kilovat/saat olub. 2020-ci ildə Qarabağdan Ermənistanı təxminən 200 mln. kilovat/saat elektrik enerjisinin ötürülməsi planlaşdırılmışdı. Bu il isə Ermənistanı 330 mln. kilovat/saat elektrik enerjisi ötürülməsi nəzərdə tutulurdu. Lakin Vətən müharibəsi ermənilərin bütün planlarını alt-üst etdi. Ancaq Ermənistan Vətən müharibəsi dövründə torpaqlarımızdan qovular, o cümlədən kapitulyasiyadan sonrakı 20 gün ərzində Kəlbəcər və Laçın ərazisində bütün su elektrik stansiyalarını darmadağın edilib. Onların avadanlıqları çıxarılaraq Ermənistanı daşınıb. Apara bilmədiklərini yandırılar, stansiyaların binalarını isə dağıdıblar və ya partladılar.

Prezident İlham Əliyevin tapşırıqlarına əsasən işğaldan azad olunan torpaqların enerji infrastrukturunun bərpası istiqamətində görülən işlərin bir istiqamətini də azad olunmuş ərazilərin iti axan çaylarının üzərindəki dağıdılmış elektrik stansiyalarının bərpası və ya yenilərinin inşasıdır.

Proqrama əsasən yararsız hala salınmış 23 kiçik su elektrik stansiyasının bərpası nəzərdə tutulur. 2021-2022-ci illərdə onlardan 8 MVt gücündə "Güləbird" SES, 4,8 MVt gücündə "Suqovuşan-1" SES, 3 MVt gücündə "Suqovuşan-2" SES, 4,4 MVt gücündə "Kəlbəcər-1" SES, 6,3 MVt gücündə "Qamışlı" SES, 8,3 MVt gücündə "Çıraq-1" SES, 3,6 MVt gücündə "Çıraq-2" SES, 5,3 MVt gücündə "Soyuqbulaq" SES, 3,4 MVt gücündə "Meydan" SES bərpa edilmişdir.

2025-ci ilə qədər 100 MVt gücündə Xudafərin SES-in və 40 MVt gücündə Qız Qalası SES-in tikintisi başa çatdırılacaq. Eləcə də daha 28 kiçik su elektrik stansiyasının tikintisi nəzərdə tutulur. Çünki azad olunmuş ərazilərimizin dağ çaylarının sürətli axına və bol suya malik olmaları ekoloji baxımdan təmiz olan çoxlu su elektrik stansiyalarının yaradılmasına imkan verir. Onların bərpasına və tikintisinə isə həm də özəl investisiya cəlb ediləcək.

Bərpa olunan enerji mənbələri hesabına istehsal olunan elektrik enerjisinin şəbəkəyə inteqrasiyası üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi, damüstü günəş enerjisi sistemlərinin quraşdırılması üzrə və yolların işıqlandırılmasında enerji səmərəli "yaşıl" texnologiyaların tətbiqinə dair tələblərin müəyyən edilməsi, nəqliyyat vasitələri üçün elektrik doldurma məntəqələrinin quraşdırılması ilə də bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi azad olunmuş torpaqlarımızın "yaşıl enerji" konsepsiyası əsasında bərpasını tamamlayacaq.

Azad olunmuş ərazilərimizin ekoloji baxımdan qorunması üçün bərk məişət tullantılarının idarə edilməsi üçün müasir infrastruktur yaradılacaq. Dövlət Proqramına əsasən bunun üçün

Zəngilan, Xocalı (Şuşa şəhəri üçün), Füzuli, Ağdam, Tərtər, Qubadlı, Cəbrayıl, Kəlbəcər və Laçın rayonları üzrə 9 poliçon ərazisi müəyyən olunacaq.

Qarşıdakı 4 il ərzində Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda möhtəşəm quruculuğa şahidlik edəcəyik

Göründüyü kimi, "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı"nda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılacaq bərpa-quruculuq işləri, nail olunması hədəflənən məqsədlər və onlara uyğun hədəf göstəriciləri, əhalinin doğma torpaqlarına geri qayıdışı məsələləri kompleks şəkildə öz əksini tapıb. Proqramda qarşıya qoyulan vəzifələrin hər biri göstərir ki, qarşıdakı 4 il ərzində Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda həyata keçiriləcək möhtəşəm quruculuq işlərinə şahidlik edəcəyik.

Dövlət Proqramının icrası qoyulan hədəflər nəzərə alınmaqla monitorinq olunacaq. Monitorinq məqsədilə tədbirlər üzrə ilkin, aralıq və yekun nəticələr müəyyən edilir. İlkin nəticələr Dövlət Proqramının icra olunduğu dövr ərzində hər ili, aralıq nəticələr illik əsasda olmaqla 2023, 2024 və 2025-ci illəri, yekun nəticələr isə 2026-cı ili əhatə edir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, proqramın icrası çərçivəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa və quruculuq işlərinin əlaqələndirilməsi şəkildə təşkil, ərazilərin ölkənin ümumi iqtisadiyyatına reinteqrasiyası, dövlət-özəl tərəfdaşlığa əsaslanan iqtisadi artım stimullaşdırılması və dayanıqlı məskunlaşmanın təmin edilməsi kimi hədəflərin həyata keçirilməsində institusional baza müstəsna əhəmiyyətə malikdir. İnstitusional mexanizmlər isə postmüharibə dövrünün ilk günlərində yaradılıb. Belə ki, Azərbaycan Prezidentinin 2020-ci il 24 noyabr tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial-iqtisadi, humanitar, təşkilati və digər təxirəsalınmaz məsələlərin həlli, eləcə də bu sahədə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi məqsədilə Əlaqələndirmə Qərargahı yaradılıb. Əlaqələndirmə Qərargahının nəzdində isə katiblik və kommunikasiya funksiyasının yerinə yetirilməsi, həmçinin analitik-təşkilati dəstək göstərilməsi üçün İdarəetmə Mərkəzi formalaşdırılıb. Həmçinin bu sahədə işin təşkil məqsədilə Əlaqələndirmə Qərargahının nəzdində müxtəlif dövlət qurumlarının səlahiyyətli nümayəndələrindən ibarət və işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması üzrə məsələlərin operativ həlli məqsədilə işçi qrupları fəaliyyətə başlayıb.

Su ehtiyatlarından səmərəli istifadə üzrə Komissiyaya isə işğaldan azad edilmiş ərazilərin su ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə su təsərrüfatı obyektlərinin tikintisi, yenidən qurulması, bərpası, icmali su və suvarma suyu təchizatı, habelə yağış sularının idarə olunması ilə bağlı tədbirlərin əlaqələndirilməsinin Əlaqələndirmə Qərargahı ilə birlikdə təmin edilməsi tapşırılıb.

İnstitusional mexanizmlərlə bağlı ən mühüm addımlardan biri də işğaldan azad olunmuş ərazilərdə müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkil məqsədilə inzibati ərazi bölgüsünə uyğun olaraq, hər rayon üzrə xüsusi idarəetməni həyata keçirən müvəqqəti komendantlıqlar və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəliklərinin formalaşdırılmasıdır.

Bütövlükdə, təkmil instusional idarəetmə mexanizmi Dövlət Proqramı üzrə qarşıya qoyulan vəzifələrin vaxtında və keyfiyyətlə həyata keçirilməsini təmin edəcək. Ən əsası Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin siyasət iradəsi ilə işğaldan azad olunmuş bütün rayonlarımızda, bütün şəhər və kəndlərimizdə həyat yenidən canlanacaq. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun xilaskarı olan İlham Əliyev bu torpaqlara həm də yeni həyat bəxş edir.

Akademik Ziyad SƏMƏDZADƏ